

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНИХ УЧЕНЬ

Л.І.Федулова, д-р екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ У КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ ПІТЕРА ДРУКЕРА

Актуалізовано погляди відомого вченого П.Друкера щодо феномена економіки знань. Показано соціальний і економічний виміри концепції економіки знань, її актуальність для сучасних досліджень природи інтелектуалізації економіки.

Останніми десятиліттями ХХ століття знання стали двигуном соціального, економічного і культурного розвитку. Знанненасичені (knowledge-intensive)¹ види економічної діяльності набули у провідних країнах ролі стратегічно важливого виробничого фактора, основного показника рівня розвитку і готовності країни до подальшого економічного і соціально-культурного зростання.

Економіка знань – це вже існуючі реалії та вектор у завтрашній день, економічна модель майбутнього розвитку. Про це йдеться в численних публікаціях і офіційних форумах країн Європейського Союзу, присвячених питанням розвитку економіки знань. Методологічні узагальнення щодо шляхів і методів реалізації концепції економіки знань було здійснено в березні 2000 року на саміті Європейської Ради в Лісабоні визначенням стратегічних цілей ЄС до 2010 року. Однією з таких цілей було визнано підготовку, результатами якої має бути: 1) перетворення ЄС на найдинамічнішу систему світу; підвищення рівня продуктивності праці; подолання 50-відсоткового розриву між доходами на душу населення в Європі та США. Складовими економіки знань є: а) економічні стимули та інституційний режим, що заохочують до ефективного використання національних і глобальних знань у всіх секторах економіки; б) ефективна інноваційна система, що об'єднує в єдиний комплекс економіку (бізнес), науку й освіту; в) *якісна і безперервна освіта для всього населення країни*; г) динамічна інформаційна інфраструктура, що надає інформаційні та комунікаційні послуги суб'єктам ринку, державним установам і всім верствам населення; г) держава як ініціатор і координатор упровадження економіки знань у всі сфери життєдіяльності країни.

У березні 2002 року відбувся Саміт Європейської Ради в Барселоні, де європейські уряди взяли на себе зобов'язання активізувати наукові до-

---

¹ Європейська комісія ООН. До економіки знань. Регіональний звіт. – Нью-Йорк; Женева, 2002 // <http://www.unece.org/operact/enterp/documents/coverpagregion.pdf>.

слідження й інновації через збільшення видатків на дослідження і розвиток до 3% ВВП, причому 2/3 з них має забезпечити бізнес-сектор. Форум з економіки знань у Гельсінкі (березень 2003 року) був присвячений реалізації стратегій економіки знань у країнах Центральної та Східної Європи. З позицій економічної теорії концепція економіки знань є продовженням розвитку неокласичних теорій економічного зростання і неошумпетеріанських теорій економічного розвитку. Вона спрямована, перш за все, на пояснення положень сучасної економічної політики, пов'язаної з розв'язанням проблем економічного розвитку на підставі використання інтелектуального ресурсу. З позицій інституціоналізму формування економіки знань означає зміну інституційних засад функціонування господарської системи, оскільки змінюються правила і норми економічної поведінки людей, їхні пріоритети і цінності.

Останнім часом в Україні також розпочався активний розвиток нового напрямку економічної науки – економіки знань². Слід зазначити, що найуживаніший сьогодні термін "економіка знань" (економіка, заснована на знаннях) означає тип економіки, в якій знання відіграють провідну роль і виробництво знань є джерелом зростання економіки. Але в науковому плані виникають проблеми на рівні концептуального визначення самого феномена економіки знань, тому актуальним убачається розкриття його сутності відомими вченими-економістами. Так, фундатор сучасної неокласичної економіки А.Маршалл одним із перших визнав роль знань в економічних процесах: "Значною мірою капітал складається із знань і організації... Знання – один із потужних двигунів виробництва... організація допомагає знанню"³. Фрідріх фон Хайєк і Йозеф Шумпетер також надавали великого значення ролі знань в економічних процесах. Вони прагнули описати динаміку змін в економіці, звертаючи особливу увагу на унікальні знання, які є в розпорядженні кожного економічного суб'єкта. Зокрема, Й.Шумпетер наголошував, що поява нових товарів, методів виробництва, ринків, матеріалів і організацій – це результат нових "комбінацій" знань⁴. Е.Пенроуз, Р.Нельсон і С.Вінтер розглядали фірму як сховище знань. Так, на думку Р.Нельсона і С.Вінтера, інновації за своєю сутністю – це непередбачувані мутації рутини⁵. Ці дослідники висунули також концепцію шляху технічної еволюції, а сутністю технології вважали знання, проте не визнавали зв'язку створення знань у сфері технології з більш широкими організаційними процесами.

² *Бажал Ю.* Знаннева економіка: теорії і державна політика // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 77; *Мусіна Л.* Основні положення переходу до економіки знань: перспективи для України // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 87; *Економіка знань: виклики глобалізації та Україна.* – К., 2004; *Україна у вимірі економіки знань.* – К., 2006.

³ Див.: *Marshall A.* Principles of Economics. – London Macmillan, 1965.

⁴ Див.: *Schumpeter J. A.* Theory of Economic Development. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

⁵ Див.: *Nelson R.R., Winter S.G.* An Evolutionary Theory of Economic Change. – Cambridge: MA Harvard University Press, 1982.

У моделі П.Ромера⁶ економічне зростання перебуває у прямій залежності від величини людського капіталу, зосередженого у сфері отримання наукового знання. Це означає, що сфера знань не тільки впливає на економіку безпосередньо через прикладні ідеї та розробки, а і саме її існування є необхідною умовою економічного зростання, оскільки забезпечує накопичення людського капіталу. Модель Ромера також дозволяє зробити висновок, що країни з великим обсягом людського капіталу матимуть вищі темпи економічного зростання.

Останніми роками у зв'язку з посиленням значущості соціальної спрямованості економічних процесів особливої актуальності набуває зацікавленість цією проблемою відомих теоретиків соціоекономіки. Помітним явищем в економічній думці є системні погляди і науково обґрунтовані положення щодо ролі знань як ресурсу управління і влади П.Друкера⁷. Дослідник доводить, що в нових економічних умовах знання є не ще одним ресурсом того самого порядку, що і традиційні фактори виробництва – праця, капітал і земля, а взагалі єдиним значущим ресурсом. "І на Заході, і на Сході знання завжди співвідносилося із сферою буття, існування. І раптом знання почали розглядати як сферу діяльності. Воно стало одним із видів ресурсів, однією із споживчих послуг. У всі часи знання було приватним товаром. Тепер практично миттєво воно перетворилося на товар суспільний"⁸.

У цій статті ми поставили за мету проаналізувати наукові праці П.Друкера і його тлумачення особливостей економіки знань.

Пітер Друкер – автор 39 книг, виданих понад 70 мовами, і багатьох статей. Він консультував 13 урядів, великі компанії та корпорації.

Становленню менеджменту значною мірою сприяла його книга "Концепція корпорації"⁹, написана на підставі матеріалів, зібраних у ході дослідження компанії "Дженерал Моторс". У цій праці він стверджує, що велике бізнес-підприємство є найважливішим інститутом будь-якого суспільства. Колеги-економісти називали П.Друкера гуру менеджменту.

П.Друкер був одним із перших дослідників, що спостерігали за процесом трансформації економіки промисловості в економіку знань і прагнули дати оцінку новим явищам економічного розвитку. Ще 1969 року він поставив питання про роль висококваліфікованих спеціалістів, натомість більшість учених, які досліджували проблеми бізнесу, основну увагу, як і раніше, приділяли продуктивності робітників, що займалися фізичною працею. На початку 1960-х років П.Друкером уведено терміни "праця із

⁶ *Romer P.M.* Endogenous technological change // *Journal of Political Economy*. – 1990. – № 5. – Vol. 98. – P. 71–102.

⁷ Пітер Фердинанд Друкер (1909–2005) – американський учений австрійського походження; економіст, публіцист, педагог, один із найвпливовіших теоретиків менеджменту XX століття.

⁸ *Drucker P.F.* *Post-Capitalist Society*. – Oxford: Butterworth Heinemann, 1993.

⁹ *Drucker P.F.* *The Concept of the Corporation*. – New York: John Day, 1946.

створення знань" (knowledge work)¹⁰ і "працівник, що створює знання" (knowledge worker). У праці "Посткапіталістичне суспільство" він виклав свої роздуми щодо переходу до суспільства знань, де "...основним економічним ресурсом" уже буде не капітал, природні ресурси чи праця. Ним є і буде знання, а головну роль відіграватиме "працівник, що створює знання"¹¹.

Важливим в економічній теорії є питання про зближення процесів добування знань, технічного прогресу й упровадження новацій. П.Друкер зазначає: "Сьогодні знання систематично і цілеспрямовано застосовують для того, щоб визначити, які нові знання будуть потрібні, чи є отримання таких знань доцільним і що слід зробити, щоб забезпечити ефективність їх використання. Інакше кажучи, знання застосовують для систематичних нововведень і новаторства"¹². Далі розглянемо окремі аспекти цього питання.

Про роль технологій. Формування системних уявлень про технології та кінцеве споживання товарів багато в чому вплинули на підйом сучасної економіки. Саме унікальність технології певної галузі виробництва ще за часів промислової революції сприяла появі бізнесу. "Першим, хто зрозумів і використав це, – констатував П.Друкер, – був німецький промисловець Ернест Вернер Сіменс. Він був і серед перших промисловців, які створили те, що сьогодні ми називаємо сучасним бізнесом. Виходячи з унікальності технології окремої галузі, він 1869 року першим із підприємців запросив на роботу вченого з університетською освітою і відкрив першу науково-дослідну лабораторію в сучасному розумінні цього слова. Поява лабораторії як самостійного підрозділу була зумовлена розумінням того, що електроніка (на той час електротехніка) – це самостійна й відокремлена галузь промисловості, заснована на власній особливій технології"¹³. Таким чином, було визнано й обґрунтовано тенденцію стрімкого розвитку науки і посилення її впливу на промислове виробництво, що, в кінцевому підсумку, призвело до того, що праця науковців фактично стала працею з наукової підготовки виробництва і почала змикатися з працею робітників у промисловому виробництві. Тобто утворилася нова галузь суспільного виробництва – наукове виробництво, функцією якого є наукове і дослідно-конструкторське розроблення продукції. Так, 1997 року лише 16% витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розроблення (НДДКР) в обробній промисловості США використовували для розроблення нової технології виробництва попередньої продукції. Решта коштів (84% витрат на НДДКР) ішла на розроблення й удосконалення про-

¹⁰ *Drucker P.F.* Post-Capitalist Society. – С. 5.

¹¹ *Ibid.* – С. 7.

¹² *Друкер П.* Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы. – М., 1992. – С. 143.

¹³ *Друкер П.Ф.* Задачи менеджмента в XXI веке: Учеб. пособие. – М., 2000. – С. 41.

дукції, що вже вироблялася¹⁴. 1998 року на отримання нових продуктів було спрямовано 43% загальних витрат на НДДКР, на вдосконалення тих, що вже випускалися, – 42% і на розроблення нових технологічних процесів виробництва попередньої продукції – 15%¹⁵. Сьогодні спостерігаємо посилення цієї тенденції: знання перестають бути відносно самостійним об'єктом економічного управління, який традиційно обмежувався сферою НДДКР, і проникають у всі галузі та стадії економічного процесу; їх надто складно відокремити від продукту чи послуги. Так, наприклад, компанія "Херох" останніми роками позиціонує себе не як виробника копіювальних апаратів, а як компанію з обробки документів. Компанія "ІВМ" випускає не просто обчислювальну техніку, а комплекси для розроблення рішень у промисловості.

У зв'язку з прискоренням темпів розвитку технологій доступність знань стає найважливішою умовою участі країни у глобальній конкуренції. Нові технології можуть позитивно впливати на економіку країн, незалежно від рівня їхнього розвитку, про що свідчить досвід Китаю, Індії, Бразилії, Ірландії, які за допомоги ефективно діючих систем освіти винайшли свої сегменти інформаційних технологій, що дозволяють їм бути конкурентоспроможними на світовому ринку. Успіх країни в досягненні конкурентоспроможності на світовому ринку за рахунок переваги економіки знань залежить від її здатності якомога швидко адаптувати свій потенціал у сфері створення, використання і розповсюдження знань до потреб світової економіки. Розвиток економіки знань є запорукою стійкого і якісного економічного зростання. В багатьох західних країнах нова економіка забезпечує до 30% зростання ВВП.

На тлі науково-технічного прогресу другої половини ХХ століття сформувалася особлива категорія технологій, галузей промисловості та виробів, які отримали назву наукомістких, або високотехнологічних. П.Друкер розмірковував над змінами традиційних уявлень про технології та їх кінцеве використання: "Найкращим прикладом для доведення цієї тези слугує фармацевтична індустрія, яка дедалі сильніше залежить від генетики, мікробіологічної молекулярної біохімії, електроніки тощо – інакше кажучи, від технологій, що кардинально відрізняються від тих, на яких традиційно базувалася дослідницька діяльність у фармакології"¹⁶. Отже, П.Друкер наприкінці 1990-х років доводив наявність тенденції основного впливу на компанію чи галузь технологій, що перебувають за межами даної галузі. "Повсюдно ці "чужі" технології змушують фахівців вивчати, застосовувати і змінювати не лише технологічні знання, а й саме відношення загального підходу до своєї діяльності"¹⁷. Ці твердження знаходять відбиття в наукових і практичних підходах сучасників, які констатують, що у

¹⁴ Economic Report of the President. – US, 1999. – February. – P. 172.

¹⁵ Ibid. – P. 176.

¹⁶ Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. – С. 41.

¹⁷ Там же. – С. 44.

процесі розроблення стратегії технологічного розвитку треба враховувати *технологічні рамкові умови*: 1) переривність *технологічного розвитку* і *динаміки* зміни технологій: технологічні стрибки на ринках, тобто турбулентність технологічного розвитку, яка являє собою підвищений і важко оцінюваний ризик, до того ж технологічні ноу-хау застарівають так само швидко, як і виробниче обладнання; 2) злиття традиційно розмежованих технологічних сфер (концепція СІМ – комп’ютерне інтегроване виробництво, яка передбачає комплексне використання виробничої, транспортної, комунікаційної, комп’ютерної, робототехніки тощо); 3) зростання складності технологій, викликане в тому числі збільшенням обсягу технологічних інновацій, злиттям різних за напрямками діяльності компаній¹⁸.

Про інноваційну діяльність. 1984 року П.Друкер написав книгу "Інновації і підприємництво. Практика і принципи"¹⁹, де обґрунтував необхідність формування "підприємницького суспільства". Нормою життя такого суспільства має бути інноваційна діяльність менеджерів – головний засіб досягнення цілей в економіці знань. За Друкером, кожна установа має базуватися у своїй роботі на трьох принципах: 1) постійне вдосконалення організаційної структури; 2) використання знань для розвитку; 3) системність у діяльності. Він заострює увагу на "соціальному підприємстві" і вказує, що економічний успіх Японії в 1980-х роках базувався саме з соціальних інновацій та розвитку таких інститутів, як вища і середня освіта. "Нові ідеї сьогодні перестали бути осяянням генія". Інноваційна діяльність – це важка і кропітка праця. І ця праця має бути організована як одна з функцій кожного підрозділу підприємства і на кожному рівні управління"²⁰. Поглиблюючи цю тезу, П.Друкер виокремлює сім сфер аналізу змін, "сім джерел інноваційних ідей": 1) неочікувана подія; 2) неконгруентність (невідповідність об’єктивної реальності та наших уявлень про неї); 3) нововведення, засновані на вимогах процесу; 4) стрімкі зміни у структурі галузі чи ринку; 5) демографічні зміни; 6) зміни у сприйнятті, настроях і ціннісних установках; 7) нові знання (як наукові, так і ненаукові)²¹. "Немає потреби доводити, що всі ці джерела є по-своєму важливими й ефективними. Великі нововведення можуть стати наслідком як аналізу симптомів змін (наприклад, несподіваний успіх у результаті змін, які відбулися у продукті чи ціноутворенні, що розглядаються як незначні), так і застосування нових знань..."²².

Великого значення П.Друкер надає підприємству: "...мені здається маловірогідним (я навіть сказав би неможливим), щоб якась країна могла бути інноваційною і підприємницькою у сфері високих технологій, не

¹⁸ Шнайдер Д.И.Г. Технологический маркетинг. – М., 2003.

¹⁹ Drucker P.F. Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles. – New York, 1985.

²⁰ Ibid. – P.120.

²¹ Друкер П.Ф. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы. – С. 48–49.

²² Там же. – С. 49.

маючи підприємницької економіки. Висока технологія – це лезо, але не може бути леза без ножа. Автономне існування життєздатного високотехнологічного сектора не більш можливе, ніж функціонування здорового мозку в мертвому тілі. Економіка має бути насичена новаторами і підприємцями, підприємницьким баченням і підприємницькими цінностями; вона повинна забезпечувати доступ до венчурного капіталу і бути наповненою підприємницькою енергією”²³.

Про інтелектуальну працю. Зміни, що відбуваються у світовому розвитку під впливом посилення значущості ролі економіки знань, ведуть до інтелектуалізації процесу праці. Здійснюється переоцінка людського фактора, інтелект і професіоналізм робочої сили стають найдорожчим товаром на ринку праці. Сутність цих змін уперше пояснив П.Друкер: "Головне досягнення, якого менеджмент має досягти у XXI столітті, пов'язане з підвищенням продуктивності праці, але на цей раз розумової (інтелектуальної), а разом із нею і з підвищенням продуктивності праці робітника інтелектуальної праці”²⁴.

Відомо, що принципи продуктивності фізичної праці за індустріальної економіки розроблені Ф.Тейлором. Вони є такими:

- 1) потрібно вивчити завдання і проаналізувати рухи, необхідні для його виконання;
- 2) потрібно описати рухи та їх складові, а також виміряти час, за який вони здійснюються;
- 3) усунути всі зайві рухи;
- 4) усі рухи, необхідні для виконання поставленого завдання, знову поєднуються – так, що працівник витрачає на його виконання якомога менше фізичних і розумових зусиль та часу;
- 5) необхідно відповідним чином замінити конструкцію всіх інструментів, що застосовуються в даній роботі²⁵.

З цими принципами Ф.Тейлор експериментував упродовж 20 років, а його методика – "Аналіз завдань" – за останні 100 років витримала велику кількість змін і назв: "наукова організація праці", "науковий менеджмент", "раціоналізація виробництва". На відміну від К.Маркса та інших економістів, які прославляли "майстерність", Ф.Тейлор показав, що ніякої майстерності у фізичній праці немає, а є лише прості рухи, що повторюються. Продуктивними їх робить знання, а точніше, знайомство з оптимальними способами виконання й організації простих одноманітних рухів. На думку П.Друкера, саме Ф.Тейлор був першим, хто поєднав знання і працю. "Методи Тейлора і сьогодні покладено в основу головного принципу організації виробництва у країнах, де фізична праця, й особливо фізична праця на виробництві, залишається сектором зростання суспільства й

²³ Там же. – С. 338.

²⁴ Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. – С. 41.

²⁵ Див.: Дункан У.Дж. Основополагающие идеи в менеджменте. – М., 1996.

економіки, інакше кажучи, у країнах третього світу", – констатує П.Друкер²⁶.

На початку XXI століття ключовим стає завдання підвищення продуктивності інтелектуальної праці. П.Друкер зазначає, що продуктивність цієї праці визначається такими факторами:

- усвідомлення чіткої відповіді на запитання, в чому полягає виробниче завдання;
- відповідальність за продуктивність цілковито покладається на самого працівника;
- невід'ємною частиною інтелектуальної праці має стати безперервна інноваційна діяльність;
- людині інтелектуальної праці потрібно, з одного боку, постійно вчитися, а з іншого – постійно вчити;
- продуктивність інтелектуальної праці вимірюється не кількісними показниками, а якісними;
- для підвищення продуктивності інтелектуальної праці людину слід розглядати не як витрати, а як капітал.

Важливо, щоб працівники інтелектуальної праці хотіли працювати на дану фірму і надавали перевагу саме цьому варіанту перед іншими можливостями. "Ніде різниця між робітниками фізичної та розумової праці не виражена так явно, як в економічних теоріях. Економічна теорія і – ще більшою мірою – практика розглядають фізичну працю як затратну. Розумова праця, якщо ми хочемо зробити її продуктивною, має розглядатися як (основний) капітал"²⁷. Робітники фізичної праці не мають засобів виробництва, проте повинні мати – і зазвичай мають – величезний і досить цінний досвід роботи, який можна застосувати лише на даному робочому місці. Люди інтелектуальної праці мають засоби виробництва, тобто ті знання, які зберігаються в їхній голові.

У розвинених країнах із кожним роком зменшуватиметься кількість молодих людей, здатних займатися фізичною працею, єдина перевага, на яку можуть розраховувати такі країни, – це відтворення добре підготовлених, освічених і дисциплінованих працівників інтелектуальної праці. "Але чи трансформується ця перевага в потрібний кінцевий результат, залежить виключно від здатності самих розвинених країн, більше за те, від кожної їхньої галузі, кожної компанії та організації, – підвищити продуктивність розумової праці, при цьому так швидко, як сто років тому ці самі країни зуміли підвищити продуктивність фізичної праці"²⁸.

Про інформацію. В умовах економіки знань суттєво змінюється роль інформації – з ресурсу вона перетворюється на один із головних факторів виробництва. Змінюється і значення інформаційних технологій: із

²⁶ Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. – С. 49.

²⁷ Там же. – С. 41.

²⁸ Там же. – С. 211.

допоміжної галузі, що обслуговувала виробничі та управлінські процеси, ІТ-індустрія стає однією з ключових галузей, що забезпечує економічне зростання. П.Друкер констатує: "Нова інформаційна революція перенесла центр тяжиння на інформаційні технології. Головне питання цієї революції: "В чому сутність інформації та яке її призначення?". "Для працівників інтелектуальної праці інформація є ключовим ресурсом. Інформація поєднує працівників одного з одним і з установою загалом". Інакше кажучи, "Поява нового типу працівника інтелектуальної праці, який лише і повинен виступати як менеджер власної кар'єри, змінює будь-яке суспільство". Звідси особлива роль знань: "Знання – це суто людський ресурс. Їх неможна знайти у книжках. У книжках міститься інформація, натомість знання – це здатність застосовувати інформацію до конкретної роботи, а це властиве лише людині, її мозку і майстерності рук"²⁹.

Підтвердженням думок П.Друкера було те, що впродовж 1980–2005 років унаслідок усвідомлення стратегічної важливості інформаційно-комунікаційних технологій, отже, різкого збільшенням обсягів капіталовкладень компаній у їх придбання й упровадження вони стали суттєвим фактором реформування ТНК (зокрема, ТНК США).

Про освіту. Конкуренція країн в економічній сфері зводиться в сучасних умовах до конкуренції у сфері науки і техніки і, як наслідок, до конкуренції у сфері підготовки й організації використання кваліфікованих кадрів. Ера інформатизації, комунікації та інтернаціоналізації вимагають нової філософії освіти, зміни парадигми педагогічного мислення, перегляду категорійного апарату педагогіки, трансформації практики освіти. На жаль, вища освіта в нашій країні є, радше, знаряддям закріплення і відтворення існуючих соціальних та економічних структур, аніж механізмом формування й удосконалення індивідуума, колективних цінностей і знань. Результати досліджень, проведених під егідою ООН і ЮНЕСКО, показують, що рівень освіти населення впливає на економічний розквіт нації, а організація й ефективність функціонування системи освіти є важливими факторами її соціально-економічного розвитку.

Останніми роками кардинально змінилася система генерації та передання знань, суттєво зріс обсяг знань та інформації. Сьогодні неможливо за п'ять чи шість років підготувати людину до професійної діяльності на все життя. Підраховано, що щороку оновлюється 5% теоретичних і 20% професійних знань. Прийнята в США одиниця виміру старіння знань спеціаліста, так званий період напіврозпаду компетентності (період зниження компетентності на 50%) у результаті появи нової інформації показує, що за багатьма професіями цей поріг настає менше ніж через п'ять років. Щодо нашої країни, то це раніше, ніж закінчується процес навчання. Розв'язання проблеми вбачається в переході на пожиттєву освіту, коли

²⁹ Друкер П.Ф. Управление, нацеленное на результаты. – М., 1994. – С. 117.

базова освіта періодично доповнюється програмами додаткової, тобто йдеться про багаторівневість освіти. "Сьогодні всім зрозуміло, що система освіти стоїть на порозі глибоких перетворень, за якими настане не менш значне структурне перетворення. Цілком можливо, наприклад, що в найближчі 25 років заочна освіта практично повністю витіснить унікальний американський винахід – самостійний навчальний заклад, що забезпечує базовий курс навчання. Одна з можливих причин полягає в тому, що основним напрямом у вищій освіті буде безперервне підвищення кваліфікації дорослих працівників упродовж усієї їхньої трудової діяльності"³⁰.

Знання і новаторство. У відомій праці "Управління, націлене на результати" П.Друкер, характеризує бізнес: "Бізнес – це знання"³¹, вказував: "...знання – це бізнес тією самою мірою, що і покупець. Фізично товари чи послуги є лише засобом обміну купівельної спроможності споживача на знання". А зв'язок знання з економічними результатами пояснював так: "Економічні результати – це результати диференціації. Джерелом конкретної диференціації, а разом з нею і здатності бізнесу до зростання та виживання є конкретне, відмінне від інших знання, яким володіє група людей у даному бізнесі". Таким чином, він наголошує на знаннях як ключовій компетенції компанії, що в умовах бізнесу стає важливим фактором конкурентоспроможності. Особливо актуальними сьогодні вбачаються твердження П.Друкера щодо ролі елементів технологічної конкурентоспроможності: "Інколи знання, що вирізняє дану фірму, може бути суто технологічним. Технологія, тобто практичне застосування фізичних наук, – це одна з форм знання. Вона не може бути єдиною необхідним знанням в жодному виді бізнесу"³².

П.Друкер також вважав, що головною проблемою, що стоїть перед кожною фірмою в умовах економіки знань, є створення систематизованої методики управління самозміною. Фірма має відмовитися від застарілого знання і навчитися створювати нове шляхом: 1) безперервного вдосконалення всіх без винятку видів діяльності; 2) пошуків нових засобів застосування своїх досягнень; 3) безперервних інновацій як упорядкованого процесу. Важливим аспектом у забезпеченні ризику від постійних змін є вміння досягати збільшення продуктивності праці. "Найбільшою проблемою, що стоїть перед менеджерами розвинених країн, є необхідність підвищення продуктивності праці працівників, які виробляють знання і послуги. На порядку денному менеджерів упродовж кількох десятиріч на першому місці стоятиме саме ця проблема. Ступінь конкурентоспроможності будь-якої компанії залежатиме виключно від її розв'язання. І що ще важ-

³⁰ Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. – С. 115.

³¹ Друкер П.Ф. Управление, нацеленное на результаты. – С. 117.

³² Там же. – С. 119.

ливіше, успішність її розв'язання обумовить суспільну структуру і рівень життя в усіх розвинених країнах"³³.

Великого значення надає П.Друкер еволюційному зв'язку економіки знань з інноваційним розвитком: "Інновації, засновані на знаннях, відрізняються від решти часом, якого вони потребують, обсягом затрат і мірою передбачення, а також складністю завдань, які стоять перед підприємцями". Автор переконливо обґрунтовує це положення на прикладі появи комп'ютера: для його створення потрібні були новації в абсолютно різних сферах знань, а саме: 1) двоїчна арифметика; 2) концепція обчислювальної машини (розроблена Ч.Баббіджелі в першій половині XIX століття); 3) перфокарта (винахід Х.Халлеріта для перепису населення в США 1890 року); 4) слухова трубка й електронний перемикач; 5) символічна логіка (створена Б.Расселом і А.Нортом Уайтхедом); 6) концепція програмування і зворотного зв'язку (виникла на базі невдалих спроб розробити ефективну зенітну зброю під час першої світової війни). І хоча всі ці винаходи і концепції існували до 1918 року, перший діючий комп'ютер з'явився лише 1946-го. "Саме тривалим часом виникнення і потребою в об'єднанні досягнень у різних сферах знань пояснюється специфічний ритм новаторства, заснованого на знаннях, його привабливість і приховані в ньому загрози"³⁴.

Часовий розрив між знаннями і нововведеннями, заснованими на цих знаннях, внутрішньо притаманний природі знань. Цю думку знаходимо у знаменитій праці Т.Куна "Структура наукових революцій" (1962), де він стверджує, що перш ніж нова наукова теорія стане парадигмою, мине не менше 30 років³⁵. Продовженням цієї ідеї можна вважати розроблені П.Друкером *основні принципи новаторства*:

- кожний новатор незалежно від ситуації повинен провести ретельний аналіз усіх джерел сприятливих можливостей;
- ефективний новатор використовує обидві півкулі свого головного мозку; спочатку він аналітичним шляхом визначає якості, якими має володіти його інновація, а потім шукає потенційних її користувачів;
- ефективна інновація має бути простою і чітко сфокусованою;
- інновація з самого початку має бути націлена на лідерство (встановлення стандартів у своїй сфері, певного напрямку у своїй сфері, напряму розвитку нової технології чи нової галузі та створення бізнесу);
- новаторська діяльність вимагає величезних знань, проникнення і сфокусованості³⁶.

Суспільство знань. Стратегія переходу до суспільства знань спирається на фундаментальне положенні про те, що в житті суспільства, в

³³ Друкер П.Ф. О профессиональном менеджменте. – М., 2006. – С. 111–112.

³⁴ Там же. – С. 108–109.

³⁵ Кун Т. Структура научных революций. – М., 2002.

³⁶ Друкер П.Ф. О профессиональном менеджменте. – М., 2006. – С. 111–112.

його розвитку й адаптації до змін навколишнього середовища свідомість, думка, дії людини первинні, а створені матеріальні продуктивні сили виробництва є матеріалізованим результатом її думки, досвіду, дій. Це означає, що базою для появи ефективніших технологій, організаційних форм управління і соціально-економічних відносин, державних інститутів, правових і етичних норм є новий рівень знань, уявлень, ідеалів та адекватних практичних дій людей.

"Солдатський білль про права", який передбачав виплату дотацій солдатам, що поверталися з фронтів другої світової війни, на навчання у вищих навчальних закладах, став, на думку П.Друкера, першим сигналом про перехід до суспільства знань. "У цьому суспільстві знання являють собою основний ресурс кожної людини й економіки загалом. Земля, праця і капітал – традиційні для економістів фактори виробництва – не припинили існувати, але стали вторинними"³⁷.

Суспільство знань П.Друкер називає ще суспільством установ, мотивуючи це тим, що метою й основною функцією будь-якої установи, як комерційної так і некомерційної, є інтеграція спеціалізованих знань у загальне завдання. "У суспільстві знань людині, яка володіє тими чи тими знаннями, треба буде поновлювати їх кожні чотири–п'ять років, інакше вони безнадійно застаріють". І далі: "Нові знання виникають, а старі застарівають зовсім не тільки внаслідок розвитку технологій чи наукових розвідок. Не менш великим, а часом навіть значнішим є вплив соціальних інновацій"³⁸. "...система середньої та вищої освіти в наступні 50 років змінюватиметься набагато швидше, ніж за останні 300 років. Ці зміни частково будуть викликані новими технологіями, такими як комп'ютери, відео- і телетрансляції через супутник; частково – вимогами заснованого на знаннях суспільства, в якому одержання організованих знань кваліфікованими працівниками має стати процесом "тривалістю в життя"; і частково – новою теорією процесу придбання людиною знань"³⁹. Тому працівник, що володіє знанням, повинен узяти на себе такі зобов'язання: 1) робити відповідний внесок в отримання економічних результатів, використовуючи свої знання і посильну діяльність; 2) брати на себе відповідальність за концентрацію зусиль у використанні сприятливих можливостей з метою отримання значущих результатів; 3) бути прибічником систематичного, цілеспрямованого й організованого виконання економічних завдань на своїй ділянці роботи. Звідси, на нашу думку, випливає абсолютно новий зміст економічної діяльності: "Економічна діяльність, якщо нею займатися цілеспрямовано, відповідально, спираючись на знання і передбачуваність, може стати стимулюючим заняттям. Вона дає можливість інтелектуалу брати участь у боротьбі з перешкодами, дозволяє відчувати радість нагоро-

³⁷ Там же. – С. 184.

³⁸ Там же. – С. 186.

³⁹ Там же. – С. 187.

ди за здійснене і, головне, породжує почуття задоволення, пов'язане з наведенням порядку в оточуючому нас хаосі"⁴⁰.

В одній з останніх книг – "Завдання менеджменту у XXI ст." – відображено пророцтва, зроблені П.Друкером щодо певних тенденцій, що вже, до речі, позначили себе. Серед них найважливіші реалії нового століття: 1) різке зниження народжуваності в розвинених країнах; 2) зміни в розподілі доходу; 3) зміна визначення ефективності; 4) глобалізація конкуренції; 5) зростаюча невідповідність між економічною глобалізацією і політичною розмежованістю. Ось, наприклад, як він пояснює першу тенденцію: "Єдиною конкурентною перевагою розвинених країн залишаються ресурси кваліфікованої робочої сили. Це не якісна перевага; освічені люди у країнах, що розвиваються, ні на йоту не поступаються освіченим людям у розвинених країнах світу. Але з кількісної точки зору розвинені країни сьогодні мають у цій сфері величезний заділ. І перетворення кількісної переваги на якісну являє собою, можливо, єдиний спосіб, завдяки якому розвинені країни зможуть у майбутньому зберігати свої конкурентні позиції у світовій економіці. А це означає постійну, систематичну працю з метою підвищити продуктивність знань і збільшити кількість кваліфікованих працівників – працю, якою до цього часу нехтують і здійснюють на неприпустимо низькому рівні"⁴¹. І вже зовсім пророчими є слова, такі актуальні для нашої країни: "Сьогодні суверенна унітарна держава сама замінюється новим плюралізмом – плюралізмом функції, а не однієї політичної влади – з тієї причини, що вона не в змозі задовольняти потреби суспільства загалом і виконувати основні завдання місцевих товариств". Україй актуальним видається питання щодо ролі установи в суспільстві: "Сьогодні перед нами, особливо перед розвиненими демократіями, що сформували вільний ринок.., постає дуже серйозне завдання – досягти плюралізму автономних і заснованих на знаннях установ, який сприятиме як досягненню ними економічної ефективності, так і політичної та соціальної єдності суспільства"⁴².

Загальновідомо, що найбільш значущими процесами кінця XX – початку XXI століття є глобалізація, формування інформаційного суспільства, чергова технологічна революція і світова інтеграція. Для включення в ці процеси, крім фінансових, економічних, законодавчих, політичних та інфраструктурних умов, потрібно докорінно змінити мислення, принципи підходу до розв'язання проблем, усвідомлюючи, що знання як ресурс у процесі економічного зростання реалізуються, насамперед, шляхом адекватної державної політики. Сьогодні роль знань в економічному розвитку зростає, випереджаючи засоби виробництва і природні ресурси. Так, за оцінками Світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує 16% загального обсягу багатства країни, природний – 20%, а людський –

⁴⁰ Друкер П.Ф. Управление, нацеленное на результаты. – С. 118.

⁴¹ Друкер П. О профессиональном менеджменте. – С. 11.

⁴² Друкер П. Энциклопедия менеджмента. – М., 2006. – С. 378.

64%. У таких країнах, як Японія і Німеччина, частка людського капіталу сягає 80%⁴³. Отже, практика переконливо підтверджує наукові думки Пітера Друкера.

На завершення наведемо, децю перефразуючи, слова відомого вченого-«віщуна»: майбутнє неодмінно настане. Воно відрізнятиметься від сьогодення. І найпотужніша компанія, яка не підготувалася до майбутнього, рано чи пізно обов'язково стикнеться з серйозними проблемами. Вона втратить свої особливості та лідерство. Відмовляючись узяти на себе ризик, пов'язаний із принципово новою діяльністю, керівництво опиниться захопленим зненацька. Ці слова стосуються як кожної окремої установи, так і країни загалом. Для України це ще один виклик, пов'язаний із необхідністю прийняти нову парадигму економічного мислення і вийти на обрії сучасного розвитку, заснованого на інноваціях, засадами яких є принципово нові знання.

---

⁴³ Див.: Стюарт Т. Богатство от ума. – Минск, 1998.